

A VÁROSOK SZEREPE A GAZDASÁGI ÉLETBEN

I. Lajos király kompolti vámoklevele: 1347 vagy 1367?

A Heves megyei Kompolton az Aba nemzetség tagjai valószínűleg a 13. század elején alapítottak monostort,¹ melynek támogatására IV. László király 1280. április 9-én kelt oklevelében közlekedési vám szedését rendelte el Kompolt faluban.²

A kompolti vám feltűnik a forrásokban 1347-ben és 1367-ben is. Mindkét esetben I. Lajos király titkospecsétes nyílt oklevelében hozott azonos rendelkezést: Miklós kompolti apát panaszára az ottani vámon áthaladásra kötelezett, de azt jogtalanul elkerülő személyeknek adott parancsot a monostort illető vám megfizetésére.

Az uralkodó oklevele sajnos nem maradt fenn eredetijében, csak nádori átiratok újkori másolataiban, melyek 1347-es (A) és 1367-es (B) kiadási évet tartalmaznak.

Az A szövegvariáns szerint I. Lajos 1347-ben Budán, Krisztus Teste ünnepén adta ki mondott parancsát, amit László kompolti apát kérésére Opuliai László nádor átirat 1372-ben, mégpedig a Heves megyének Verpelét mellett tartott közgyűlése 8. napján.³

* A szerző az ELKH Magyar Medievisztikai Kutatócsoport tudományos főmunkatársa (piti@hist.u-szeged.hu).

1 Történetére l. *Kovács Béla*: Elpusztult középkori kolostorok Heves megyében. Az Egri Múzeum Évkönyve 4. (1966) 83–84.; A Pannonhalmi Szent-Benedek-Rend története. I–XII. Szerk. Erdélyi László, Sörös Pongrác. Budapest 1902–1916. (a továbbiakban PRT) XII/B 395–396.; *Hervay F. Levente*: A bencések és apátságok története a középkori Magyarországon. In: *Paradisum plantavit. Bencés monostorok a középkori Magyarországon*. Szerk. Takács Imre. Pannonhalma 2001. 498.

2 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Levéltár (a továbbiakban DL) 1062.; *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. I–XI. Studio et opera Georgii Fejér. Budae 1829–1844. (a továbbiakban CD) V/3. 21.; Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. I–II. Szerk. Borsa Iván, Szentpétery Imre. Budapest 1923–1987. II/2–3. 3047. sz. — A kompolti vámmra l. *Kovács Béla*: Középkori vámok és vásáros helyek Heves megyében. A Heves Megyei Levéltár Közleményei 1. (1973) 20.; *Weisz Boglárka*: A királyketteje és az ispán harmada. Vámok és vámszedés Magyarországon a középkor első felében. Budapest 2013. 236.; *Kovács Viktória*: Vámok és vámszedés a középkori Magyar Királyságban Nagy Lajos korában (1342–1382). Szeged 2019. (Kézirat, PhD-disszertáció.) 130.

3 CD IX/1. 496–497.; Anjou-kori oklevéltár. I–XV., XVII–XXXVIII., XL., XLII., XLIV., XLVI–L. Szerk. Almási Tibor, Blazovich László, B. Halász Éva, Géczi Lajos, Kőfalvi Tamás, Kristó Gyula, Makk Ferenc, Papp Róbert, Piti Ferenc, Rábai Krisztina, Sebők Ferenc, Teiszler Éva, Tóth Ildikó.

A B szövegvariáns szerint I. Lajos 1367-ben Budán, Krisztus Teste ünnepén adta ki mondott parancsát, amit László kompolti apát kérésére Opuliai László nádor átírt 1370-ben, mégpedig a Heves megyének Verpelét mellett tartott közgyűlése 8. napján.⁴

A források ezen adatainak ismétlődései már eleve felvethetik a gyanút, hogy valójában azonos királyi és nádori oklevelekről van szó, ellenkező esetben ugyanis azt kellene feltételezni, hogy az uralkodó 20 év eltéréssel ugyanott és (egyházi dátumában) napra pontosan ugyanakkor rendelkezett volna teljesen ugyanarról, a nádor pedig két év eltéréssel ugyanott és (eredeti keltezésében) ugyanakkor írta volna át ezen királyi parancsokat – ami eléggé valószínűtlen. A latin szövegek részletes összehasonlítása ezt megerősíti: az éves dátumokat leszámítva⁵ a két uralkodói (és az ezeket átíró két nádori) oklevél teljesen ugyanaz.⁶

A királyi oklevél keltezésében szereplő, évről évre más napra eső Krisztus Teste ünnep (*in festo Corporis Christi*) 1347-ben május 31-én, 1367-ben pedig június 17-én volt. A nádor a Heves megyei közgyűlést az oklevelek szerint a szintén változó napú pünkösd utáni szerdán (*feria quarta post Pentecostes*) tartotta, ami 1370-ben június 5-re, 1372-ben május 19-re esett.⁷ Ennek megfelelően a nádori oklevelek 1370. június 12-én és 1372. május 26-án keltek volna.

De mely évek lehetnek a helyesek a dátumpárok (1347/1372, illetve 1367/1370) közül? Mivel Miklós és László apátokról ezen eltérő évekkal fennmaradt okleveleket leszámítva egyelőre nincs több adat (tehát az archontológiai út nem járható), ezt egyéb módokon próbáltam megállapítani: (1) az uralkodó 1347. és 1367. évi tartózkodási helyeinek (*itinerarium*), (2) a Lajos-oklevelet átíró Opuliai László nádor 1370. és 1372. évi közgyűlései dátumainak és (3)

Budapest–Szeged 1990–2021. (a továbbiakban Anjou oklt.) XXXI. 491. sz. A nádori oklevél: CD IX/4. 471–472. (*Széchenyi Ferenc*: Diplomatarium novum Hungaricum. V. 133. alapján. Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, Fol. Lat. 2232.) – Ugyanezen szöveghez tartozik a Hevenes Gábor gyűjteményében fennmaradt, de Fejér által nem hivatkozott újkori másolat is: ELTE Egyetemi Könyvtár, kéziratár, Budapest MS J 128 (a továbbiakban Hevenes) LXXX. R. 1. pag. 6–8. (E szövegre Weisz Boglárka hívta fel a figyelmem, amit ezúton is köszönök neki.).
 4 CD IX/4. 51–52., a nádori oklevél: CD IX/4. 314–315. (Hevenes LXI. R. 401. alapján, azonban e kötet mára elveszett.) – Ezen szöveghez tartozik a fennmaradt még két további újkori másolatban is: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Fényképgyűjtemény (a továbbiakban DF) 278 296., ezek alapján közölt róla 1367-es és 1370-es évvel kivonatot *B. Halász Éva – Piti Ferenc*: Az Erdődy család bécsi levéltárának középkori oklevélregesztái 1001–1387. Budapest–Szeged 2019. F51., F54. sz.

5 Valamint jó pár szóelértést, mely nyilvánvalóan a különböző újkori másolásokról ered.

6 Ennek lehetőségét először (tudtommal) Kovács Viktória vetette fel: „Könnyen lehet, hogy a két Úrnapra keltezett, Miklós kompolti apát panaszát tartalmazó, Fejér által kiadott oklevél valójában egy és ugyanaz: szövegük szóról szóra megegyezik, csak évi keletük tér el (1347 és 1367), amit egy elírás is eredményezhetett.” Bár ő uo. úgy vélte, a rendelkezésre „1347-ben (vagy talán inkább 1367-ben)” került sor. *Kovács V.*: Vámok és vámszedés i. m. 130.

7 *Szentpétery Imre*: A kronológia kézikönyve. Budapest 1985. 144., 152., 179. és 187. (7., 11., 24. és 28. tábla).

a nádor mondott hevesi közgyűlésein kiadott okleveleiben szereplő öncímzésének (*intitulatio*) vizsgálatával.

(1) Ha a király az eredeti kompolti vámoklevelét Budán 1367-ben Krisztus Teste ünnepén adta ki, az (mint említettem) június 17-re esett volna – 1367 júniusa zömében a király azonban bizonyosan távol volt Budától.⁸ 1347-ben azonban, amikor ezen ünnep május 31-én volt, aznap 3 oklevelet is kiadott Budán.⁹

(2) A *B* szöveghagyomány szerint a nádor 1370-ben június 5-én tartott volna Heves megyének közgyűlést.¹⁰ 1370 késő tavaszán, kora nyarán azonban a nádor az ország déli részein, Heves megyétől távol tartott közgyűléseket: május 15-én (*quindenis Philippi et Jacobi*) Arad és Csanád,¹¹ június 19-én (*feria quarta post quindenarum Pentecostes*) pedig Zaránd és Békés megyéknek.¹² Ezek közé egy földrajzilag igen messze levő Heves megyei közgyűlést nehéz lenne beilleszteni,¹³ főleg mivel több oklevél is igazolja, hogy 1372. május 19-én a nádor közgyűlést tartott Heves megye részére.¹⁴

(3) Az 1370. június 5-re keltezett hevesi közgyűlési oklevél szerint László nádor nemcsak opuliai, hanem wieluni hercegnek is titulálta magát – ezt azonban akkor még nem tehetné volna meg, mivel a wieluni hercegséget I. Lajos csak az 1370. novemberi lengyel királlyá koronázása után adományozta neki.¹⁵

Mindezek alapján úgy vélem, hogy az egykori eredeti királyi oklevél 1347-ben, a nádori pedig 1372-ben kelt, az 1367-es és 1370-es év pedig másolati hibából

8 Ekkortájt a király ezen helyeken keltezett: Pécs: 1367. június 6.: DF 275 186.; Verőce: 1367. június 9.: DL 67 722.; Segesd: 1367. június 18.: DF 230 514.; Székesfehérvár: 1367. június 20.: DL 5437. Ezekre l. Engel Pál: Királyitineráriumok. (1324–82, 1387–1437) Budapest 1995. (Kézirat.) 33. (bár a pécsi adatot nem említi). – I. Lajossal tartott az útja során Erzsébet anyakirályné is a saját oklevelei szerint: Pécs: 1367. június 3.: DL 92 656.; Verőce: 1367. június 8.: DF 238 838.

9 DF 228 448–228 450.; Anjou oklt. XXXI. 490., 492–493. sz.

10 Fejér alapján idézi Gábor Gyula: A megyei intézmény alakulása és működése Nagy Lajos alatt. Budapest 1908. 136., valamint Pór Antal: Opuli László herceg, Magyarország nádorispánja. Századok 43. (1909) 553. is, de utóbbi hozzáteszi, hogy az oklevél Lászlót „wieluni hercegnek címezi, a mi nyilván korai”.

11 DL 91 761–91 762.

12 DL 91 763–91 764.

13 Egvélőre nem tudok olyan adatról, miszerint ezekkel párhuzamosan ugyanazon időben a nádor személyében annak albírója, avagy *prothonotarius*a az ország északibb területén (jelesül Heves megyében) közgyűlést tartott volna 1370-ben.

14 DL 26 563. és DL 28 091., l. Gábor Gy.: A megyei intézmény i. m. 136.; Pór A.: Opuli László i. m. 554.

15 Pór A.: Opuli László i. m. 736. – A Hungaricana szöveges (<https://library.hungaricana.hu/hu/>) és fényképes (<https://archives.hungaricana.hu/hu/charters/>) adatbázisaiban hosszasan keresve sem találtam 1371-nél korábbi oklevelet, melyben a nádor wieluni hercegnek nevezte volna magát, kivéve utóbbi DL 38 833. számú, az adatbázisban 1370-re datált, valójában 1372. évi oklevelét.

keletkezett az újkori iratokban. Vagyis ugyanazon királyi és nádori oklevél két különböző dátumú, újkori elírásokból fakadó fennmaradásáról van szó.¹⁶

Ennek megfelelően Miklós nem 1367-ben, hanem 1347-ben, László pedig nem 1370-ben, hanem 1372-ben volt bizonyosan kompolti apát.¹⁷

A kompolti vám egyébként a 14. század végén, a 15. század elején is feltűnik közgyűlési oklevelekben.¹⁸ Bebek Detre nádor 1399. évi oklevele szerint a Heves megye részére június 16-án tartott közgyűlésén a megye tisztségviselői Márton kompolti apát kérésére tanúsították, hogy a kereskedőknek hol kell vámot fizetniük a kompolti monostornak. 1409-ben pedig Rozgonyi Simon országbíró arról tudósított, hogy Heves megye közgyűlése április 29-én igazolta a kompolti apátság ottani vámjogosultságát.¹⁹

16 Az 1347. és 1372. évi oklevelek rekonstruált szövegét l. *Függelék I.*

17 Hogy mettől meddig, arra természetesen ezek az oklevelek nem adnak választ, ennek megállapításához új adatokra lenne szükség. — A kompolti apátok (ezen különböző adatú kiadásokra alapozott, Miklós tisztségviselését 1347–1367, Lászlóét pedig 1370–1372 közöttre említő, tehát folyamatos) eddigi listájára l. *Hervay F. L.*: A bencések és apátságaik i. m. 498.; vö. *Kovács V.*: Vámok és vámszedés i. m. 130. megjegyzését a kompolti apátok (ezen vitás oklevelekre alapozott) archontológiáját illetően. — Ezen kettős szövegahagyomány eddigi tisztázatlansága miatt egyébként nemcsak az apátok pontos tisztségviselése „nyúlt el” a korábbi szakirodalomban, hanem általában többszöri apáti kéréseket és uralkodói rendelkezéseket véltek az ügyben, l. például PRT. XII/B. 395.; *Kovács B.*: Középkori vámok i. m. 20.; *Weisz B.*: A királyketteje i. m. 236. Emiatt ugyanezen ellentétes adatokkal kellett dolgoznia Timár Péternek is monumentális munkája vonatkozó kötetében: *Timár Péter*: Magyarország középkori településeinek és egyházainak topográfiai adattára. I–VI. Szeged 2019. III. 162.

18 A vámszedésekkel kapcsolatos kérdésekben az érintettek a közgyűléseket mint jogi fórumokat is igénybe vették jogaik igazolására, l. *Weisz Boglárka*: A város a megyében. Korall 78. (2019) 43–58.

19 Az 1399. évi oklevél: DL 8460., CD X/2. 716–718., Zsigmondkori Oklevéltár. I–XIV. Összeállította Borsa Iván, C. Tóth Norbert, Lakatos Bálint, Mályusz Elemér, Mikó Gábor, Neumann Tibor. Budapest 1951–2020. (a továbbiakban ZsO) I. 5956. sz.; az 1409. évi oklevél: DL 9549., CD X/4. 793–794., ZsO II/2. 6768. sz. — Mivel Fejér kiadásai (főleg az 1399-es oklevél esetében) számos lényeges olvasati hibát tartalmaznak (ezek legfontosabbjait már a ZsO említett regesztái is jelezték), ezért új szövegközlésük indokoltnak tűnik, l. *Függelék II.* és *III.*

Függelék

I.

Az 1372. május 26-i nádori és az abban átirrt
1347. május 31-i királyi oklevél²⁰

Nos Ladislaus dux Opulie et Velunensis regnique Hungarie palatinus et iudex Cumanorum memorie commendamus, quod in congregatione nostra generali universitati nobilium comitatus Heueswyuariensis feria quarta proxima post festum Pentecostes prope villam Welpreth celebrata religiosus vir dominus frater Ladislaus abbas monasterii beate virginis de Kompold ad nostram veniendo presentiam quasdam litteras domini nostri regis Ludovici patentes secreto suo sigillo consignatas nobis presentavit, petens nos cum instantia ut tenorem earundem litterarum nostris litteris patentibus inseri et transscribi faciemus uberiolem ad cautelam, quarum tenor talis est.

Nos Ludovicus Dei gratia rex Hungarie fidelibus suis universis viatoribus et mercatoribus per villam Kompold transire debentibus salutem et gratiam. Dicit nobis religiosus vir frater Nicolaus abbas monasterii beate virginis de Kompold, quod vos relictis iustis et consuetis viis vestris per alias iniustas et inconsuetas vias ire cepissetis, per quod tributum seu telonium ipsius ecclesie seu abbacie, quod in ipsa villa Kompold exigitur, esset annihilatum. Cum igitur nos neminem suo iure privari sed quemlibet suo iure potiri velimus, volumus et fidelitati vestre firmo firmitus regio edicto precipiendo mandamus, quatenus cum rebus vestris mercimonialibus et aliis, de quibus tributum seu telonium solvere est consuetum, per publicam et consuetam viam ad eandem villam Kompold ire et ibi iustis et consuetis tributis vestris ipsi abbati et tributario suo persolutis transire debeatis, quia si secus feceritis et per inconsuetas vias procedere volueritis tunc in personis vestris inhonestabimini et in rebus dampnificabimini. Et hec volumus per fora et loca publica palam proclamari. Datum Bude, in festo Corporis Christi, anno Domini M^{mo} CCC^{mo} XL^{mo} septimo.²¹

Nos igitur iustis et legitimis petitionibus eiusdem domini Ladislai abbatis inclinati easdem litteras dicti domini nostri regis non abrasas, non cancellatas, nec in aliqua sui parte vitiatas de verbo ad verbum presentibus nostris litteris patentibus inseri fecimus pro tutamento eiusdem abbatis et sue ecclesie potiori. Datum octavo die congregationis nostre predictae in loco memorato, anno domini M^{mo} CCC^{mo} LXX^{mo} secundo.²²

20 A *Függelék I.* szövegben az újkori másolatok, kiadások számos eltérő (vagy téves) olvasatait csak a legszükségesebb esetekben tüntettem fel, szóalakjaik helyett pedig a magyarországi középlatint használtam.

21 CD IX/4. 52.: M.CCC.LXVII.; DF 278 296.: millesimo trecentesimo sexagesimo septimo.

22 CD IX/4. 315.: M.CCC.LXX.; DF 278 296.: millesimo trecentesimo septuagesimo.

II.

Bebek Detre nádor 1399. július 1-jei oklevele (DL 8460.)

Nos Detricus Bubek de Pelseuch regni Hungarie palatinus memorie commendamus, quod in congregatione nostra generali universitati nobilium comitatus Heuesvyuariensis feria secunda proxima post festum Beati Barnabe apostoli prope villam Velpreth celebrata religiosus vir dominus frater Martinus abbas ecclesie beate Marie virginis de Kompolth de medio aliorum exurgendo proposuit eo modo, quomodo ipse in dicta possessione Kompolth tributum haberet et conservaret, mercatores autem et alii viatores per locum dicti sui tributi huc et hac euntes et redeuntes sibi multa devia queritarent, unde ipse a vicecomite, iudicibus nobilium iuratisque assessoribus ipsius nostre congregationis super eo experiri et edoceri vellet, que et quales vie prescripti sui tributi false et iniuste vie essent et haberentur, ut per hoc ipse in exactione ipsius tributi innocens reddi posset et valeret, petens hiis dictis prece subiectiva, ut eosdem vicecomitem, iudices nobilium iuratosque assessores super hiis requirere dignaremur. Cumque nos eosdem vicecomitem, iudices nobilium iuratosque assessores super premissis requisitos habuissemus, iidem ad fidem eorum Deo debitam fidelitatemque domino nostro regi et suo sacro dyademati observandam pro dicenda veritate et iustitia observanda tacto dominice crucis ligno nobis prestitam unanimi et concordati testificatione taliter affirmarunt, quod homines forenses seu mercatores qui de civitate Agriensi²³ cum eorum rebus mercimonialibus versus Budam transire vellent, primo ad tributum in villa Moklar²⁴ et deinde ad dictam villam Kompolth ire²⁵ tenerentur, tales vero mercatores qui de partibus Budensibus causa fori in Gyungyus vel in Paztoh²⁶ venirent et ibidem forum facerent et tandem versus Agriam transire vellent, ad dictum tributum in dicta Kompolth exigere consuetum ire non tenerentur, tales vero qui de partibus Budensibus versus partes Agrie venire vellent, similiter ad ipsum tributum in dicta Kompolth exigere consuetum ire tenerentur, falsa autem via ipsius tri[but]i in eadem Kompolth habita inter possessionem [...] ²⁷ et Kompolth predictam haberetur et [per] hoc mercatores et alii homines in eadem via procedentes si dampnificarentur modo debito et licite impediri possent et valerent. In cuius assertionis testimonium presentes litteras nostras patentes eidem domino Martino abbati duximus concedendas communi iustitia suadente. Datum sedecimo die congregationis nostre predicte in loco memorato, anno domini M^{mo} CCC^{mo} nonagesimo nono.

23 CD X/2. 717.: per civitatem de Gyoniges.

24 CD X/2. 717.: primo tributum de villa Mekloz.

25 CD X/2. 717.: dare.

26 CD X/2. 717.: partibus Budensibus descendunt sive in Gyoniges sive in Paztoh.

27 Az oklevél itt foltos és hiányos. CD X/2. 718.: Pasztho; Hevenesi LXXX. pag. 4.: Pastro.

III.

Rozgonyi Simon országbíró 1409. május 5-i oklevele (DL 9549.)

Nos comes Symon de Rozgon iudex curie domini Sigismundi Dei gratia regis Hungarie memorie commendamus, quod in congregatione nostra generali universitati nobilium comitatus Hevesvyuariensis de speciali mandato dicti domini nostri regis una cum viro magnifico Symone filio condam Konye bani ianitorum regalium magistro feria secunda proxima ante festum Beatorum Philipi et Jacobi apostolorum prope villam Velpreth celebrata religiosus vir frater Damianus abbas de Kompolth de medio aliorum exurgendo proposuit eo modo, quomodo tributum in dicta Kompolth exigi consuetum semper et ab antiquo monasterio suo in dicta Kompolth constructo pertinuisset et nunc deberet pertinere et hoc vicecomiti et iudicibus nobilium et iuratis assessoribus dicte congregationis nostre constaret evidenter, petens nos cum instantia ut iidem vicecomes, iudices nobilium et iurati assessores qualem de premissis scirent per nos requisiti faterentur veritatem. Cumque nos eosdem vicecomitem et iudices nobilium et iuratos assessores super premissis requisitos habuissemus, iidem ad fidem eorum Deo debitam fidelitatemque dicto domino nostro regi et suo sacro dyademati conservandam, pro dicenda veritate et iustitia observanda tacto dominice crucis ligno nobis prestitam prescriptum tributum in dicta Kompolth exigi consuetum semper et ab antiquo prefato monasterio de Kompolth pertinuisse unanimi et concordi testificatione affirmarunt. In cuius assertionis testimonium presentes eidem domino fratri Damiano abbati duximus concedendas communi iustitia requirente. Datum septimo die congregationis nostre predictae in loco prenotato, anno domini millesimo quadringentesimo nono.

